UNIVERSITY OF COPENHAGEN

Københavns Universitet

Overnatning

Hæfter om friluftsfaciliteter nr. 4

Ejbye-Ernst, Niels; Præstholm, Søren; Seidler, Poul Hjulmann; Gentin, Sandra

Publication date:
2014

Citation for published version (APA):
Ejbye-Ernst, N., Præstholm, S., Seidler, P. H., & Gentin, S. (2014). *Overnatning: Hæfter om friluftsfaciliteter nr. 4*. Institut for Geovidenskab og Naturforvaltning, Københavns Universitet.

Download date: 11. okt.. 2026

Hæfter om friluftsfaciliteter – nr. 4

OVERNATNING

SKOVSKOLEN
KØBENHAVNS UNIVERSITET

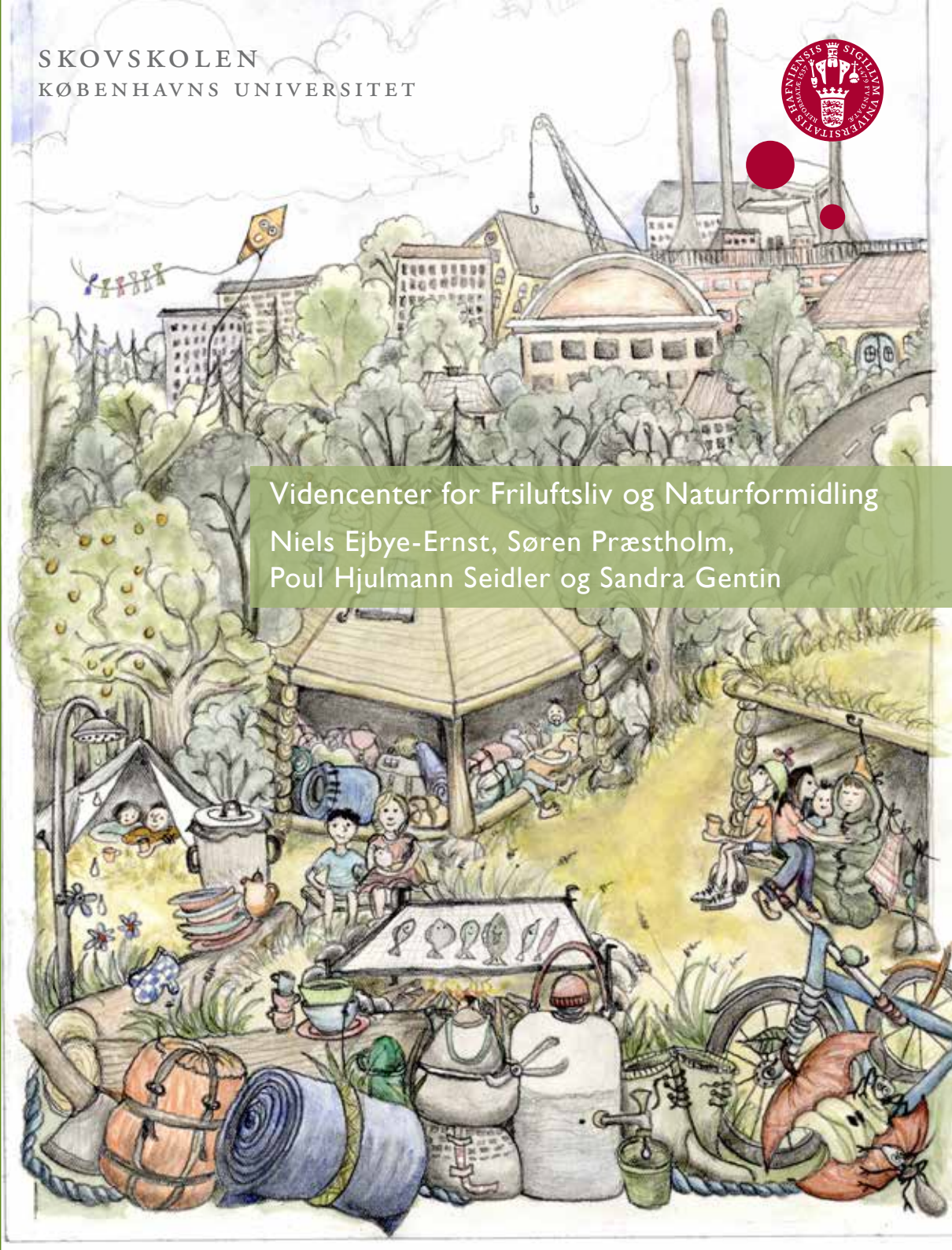

Videncenter for Friluftsliv og Naturformidling
Niels Ejbye-Ernst, Søren Præstholm,
Poul Hjulmann Seidler og Sandra Gentin

Kolofon

Titel:	Hæfter om friluftsfaciliteter – nr. 4: Overnatning
Forfattere:	Niels Ejbye-Ernst, Søren Præstholm, Poul Hjulmann Seidler og Sandra Gentin
Citeres:	Seidler, P.H. Præstholm, S., Ejbye-Ernst, N. og Gentin, S. (2014) Hæfter om friluftsfaciliteter – nr. 4, Videncenter for Friluftsliv og Naturformidling, Institut for Geovidenskab og Naturforvaltning, Københavns Universitet
Udgiver:	Institut for Geovidenskab og Naturforvaltning, Københavns Universitet
ISBN:	978-87-7903-699-4 (papir) 978-87-7903-721-2 (internet)
Layout:	Inger Grønkjær Ulrich, Københavns Universitet
Tegninger:	Dorte Abrahamsen
Fotos:	Forfatterne, hvor ingen andre er nævnt

Videncenter for Friluftsliv og Naturformidling ligger på Skovskolen, der hører under Institut for Geovidenskab og Naturforvaltning.

Publikationen kan downloades på www.centerforfriluftsliv.ku.dk og www.ign.ku.dk

Friluftsrådet

Indhold

Kolofon	2
Indhold	3
Hæfterne om friluftsfaciliteter	4
Indledning	8
Baggrund og viden	9
Grundfaciliteter ved overnatning	10
Eksempler på friluftsfaciliteter til overnatning	12
Praktiske overvejelser	26
Litteratur	27

Hæfterne om friluftsfaciliteter

Udviklingen af friluftsfaciliteter i Danmark er "en spraglet blomst" præget af mange menneskers gode intentioner, store arbejde, opfindelser, inspiration fra andre lande og innovativ nytænkning. Nogle typer af faciliteter bygger på en lang historisk tradition. Andre repræsenterer nye tendenser i et friluftsliv, der bliver stadigt mere mangfoldigt, og hvor der de senere årtier er sat politisk fokus på de mange forskellige positive effekter af friluftslivet: øget livskvalitet, sundhed, læring, sociale effekter, natur- og miljøforståelse, oplevelsesøkonomi mm.

Dette er hæfte nr. 4 i en serie fra Videncenter for Friluftsliv og Naturformidling, der har til formål at medvirke til en forsat udvikling af mangfoldigheden og ikke mindst kvaliteten af friluftsfaciliteter i Danmark. Indenfor en række forskellige temaer søger hæfterne hver især at kvalificere overvejelser og beslutninger samt inspirere til konkrete udformninger af friluftsfaciliteter. Der gives både en generel introduktion til temaerne og vises en række konkrete eksempler med fotos og illustrationer.

Foreløbigt findes følgende hæfter:

1. Friluftsfaciliteter – læring
2. Friluftsfaciliteter – leg
3. Friluftsfaciliteter – motion og sundhed
4. Friluftsfaciliteter – overnatning
5. Friluftsfaciliteter – bålsteder
6. Friluftsfaciliteter – oplevelse og opdagelse

Temaerne har meget forskellig karakter. Nogle er meget brede, mens andre er fokuseret på en afgrænset aktivitet. Hæfterne varierer således i omfang og opbygning. Det er dog et gennemgående træk, at der er en historisk baggrund, forskningsforankret viden og vigtige overvejelser, som kan kvalificere argumenter og beslutninger. Dernæst findes en konkret del med masser af eksempler, som illustreres med fotos og tegninger.

Hæfterne henvender sig til en bred vifte af personer og grupper, der skal i gang med at overveje, planlægge eller etablere friluftsfaciliteter.

Det kan eksempelvis være lokale borgergrupper, foreninger, planlæggere, lodsejere, friluftsvejledere og undervisere.

En så bred målgruppe af læsere vil have forskellige behov. Derfor er hæfterne opbygget, så man let kan springe hen til de dele, man har en særlig interesse i og fx gå direkte hen til eksemplerne, hvis man ikke har behov for en mere generel redegørelse.

Vi har tilstræbt en meget inkluderende tilgang uden afgrænsning i forhold til, hvad vi opfatter som friluftsliv og friluftsfacilitet. Ordet "facilitet" stammer fra det latinske "facilis" (at gøre let). Facilitet kan således forstås meget generelt som noget, der letter, understøtter eller, anvendt som verbum, faciliterer. Vi forstår her facilitet som noget – stort som småt – der tilføres et eksisterende landskab/område med netop det formål at facilitere de sider af friluftslivet, som de forskellige temahæfter handler om.

Men det er naturligvis op til læseren at træffe egne valg. Selvom mange eksempler er hentet fra områder uden for byerne eller i større grønne områder i byerne, så er der ikke noget i vejen for, at dele af hæfterne kan inspirere til anlæg i en anden kontekst og til mange forskellige former for udendørs aktiviteter.

Hæfterne er tilgængelige i pdf format og kan downloades fra Videncenter for Friluftsliv og Naturformidlings hjemmeside – www.centerforfriluftsliv.ku.dk.
Vi vil gerne takke for hjælp og inspiration fra vores baggrundsgruppe bestående af Jakob Færch (Lokale- og Anlægsfonden), Torben Hoch (Naturstyrelsen Nordsjælland), Anders Bülow (Skovskolen), Jørgen Thorsø Pedersen og efterfølgende Casper Lindemann (Friluftsrådet), Mads Brodersen (Vends Natur og Motorikskole) og Jens Futtrup (Skoletjenesten i Esbjerg Kommune / Myrthuegård) samt tak til Friluftsrådet. Projektet er støttet med Tips- og Lottomidler til Friluftslivet.

Hæfterne bygger på praksiserfaringer, diskussioner med baggrundsgruppen og inddragelse af undervisere fra Skovskolen. Herudover er der naturligvis en lang række aktører, som har bidraget til hæfterne. Det har de bl.a. med deres mange fantasifulde og innovative faciliteter, som vi videreformidler som eksempler under de forskellige temaer. Vi håber, at de enkelte hæfter og den samlede serie kan medvirke til den fortsatte udvikling af friluftsfaciliteter i Danmark.

God fornøjelse.

Hæfterne er udarbejdet af
Niels Ejbye-Ernst, Søren Præstholm, Poul Hjulmann Seidler og Sandra Gentin

Videncenter for Friluftsliv og Naturformidling, Skovskolen, Københavns Universitet

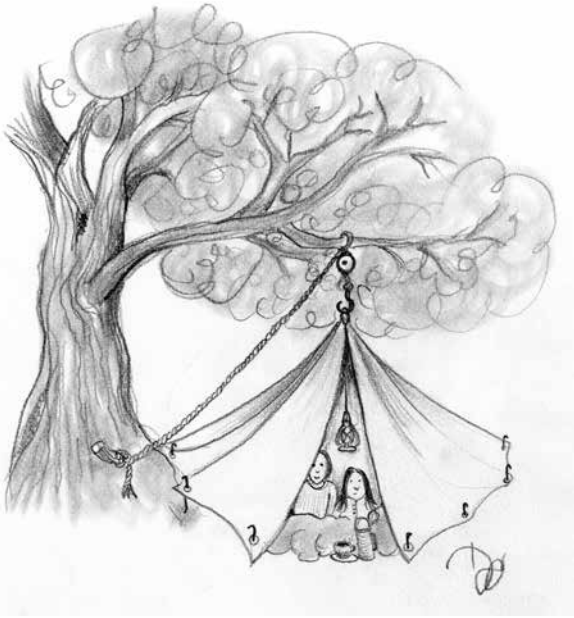

MOTION OG SUNDHED **LEG** **LÆRING**

OPLEVELSE OG OPDAGELSE **BÅL** **OVERNATNING**

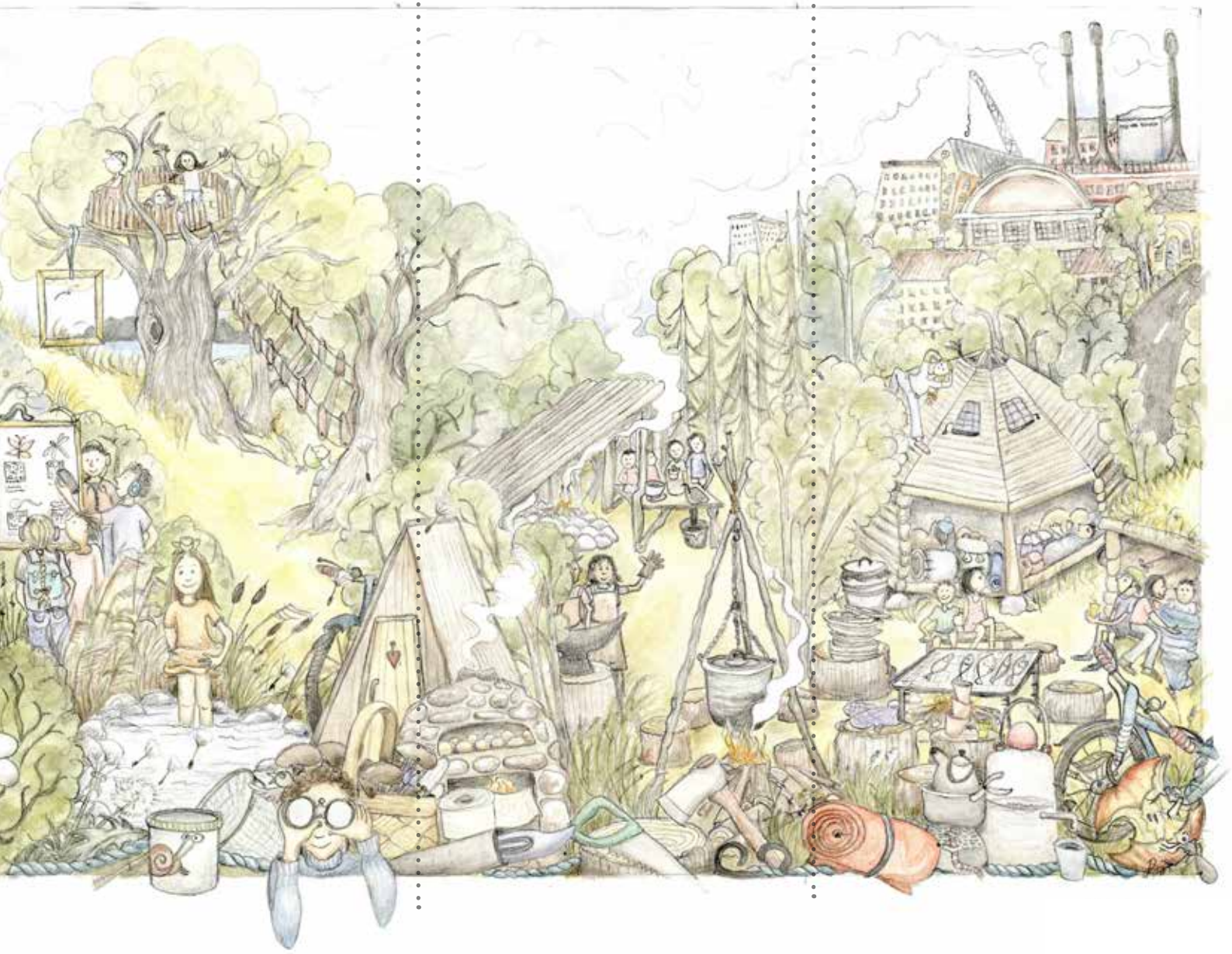

Indledning

Friluftsliv er vokset i omfang i Danmark, og generelt er der sket en udvikling, hvor pædagogisk/institutionaliseret friluftsliv er vokset markant (Bentsen et al. 2009).

Friluftsliv er i den danske debat fortolket på mangfoldige måder. En væsentlig pointe ved friluftsliv er at leve og være i naturområder over flere dage, og i den sammenhæng er overnatning et særligt og særdeles væsentligt element i friluftslivet. For 20-30 år siden var der mest var behov for overnatning til små grupper af venner/familie. I dag kræver det institutionaliserede friluftsliv ofte større pladser, som kan rumme en skoleklasse, en højskolegruppe eller et friluftshold fra efterskolen.

Derfor er der efterhånden etableret mange pladser rettet mod friluftsbrugere, der overnatter én til to dage på et sted. De fleste skovdistrikter har etableret pladser til store grupper med sheltere, bålplads og simple toiletforhold.

Erfarne friluftsfolk har i dag mange muligheder for at finde overnatningsfaciliteter, idet der efterhånden findes mange steder, hvor familier eller smågrupper kan overnatte i det fri. Der findes mere end 1.000 pladser i bogen "Overnatning i det fri". Ved alle skovdistrikter i Danmark findes overnatningspladser (Boks 2, side 22), der kan bruges enten frit eller efter ansøgning. Der er desuden en del skove i Danmark, hvor der er fri teltning for smågrupper (Boks 2, side 22). Det er muligt at finde overnatningssteder via hjemmesiden www.udinaturen.dk.

I dette hæfte tilstræbes det at vise bredden af de danske overnatningsfaciliteter og koble disse sammen med de øvrige emner i "Hæfter om friluftsfaciliteter". Når der skal planlægges faciliteter til overnatning, kan hæftet bidrage til at åbne planlæggere eller friluftsentusiasters øjne for de mange muligheder der findes, og dermed kvalificere valg og planlægning.

Efter indledningen og et kort afsnit om baggrund og viden beskrives en række grundfaciliteter, som ofte indgår i en overnatningsfacilitet.

Dernæst følger en række eksempler under følgende overskrifter:

- Teltpladser
- Bivuakpladser
- Shelterpladser
- Storsheltere
- Overnatningshuse
- Køjekredse – hængekøje lader
- Sheltere på vandet
- Overnatning i sheltere i træer
- Fri overnatning i skove i telt eller bivuak.

Til sidst gives en række praktiske overvejelser angående overnatning og ildsteder.

Baggrund og viden

Det var først i 80'erne, at man påbegyndte at etablere overnatningsfaciliteter i Danmark. Med inspiration fra Norge og Sverige blev der bygget enkelte sheltere i skovene, og der blev etableret overnatningspladser/ teltpladser langs f.eks. Gudenåen. Siden hen har overnatningsfaciliteter gennemgået en stor udvikling fra mindre græsområder, hvor vandreren eller cyklisten kan sætte teltet op, til en broget mangfoldighed, som er under stadig udvikling.

Friluftslivet fremhæves ofte særligt stærkt i perioder, hvor kroppen og sanseligheden har været fremhævet i den samfundsmæssige debat. Dette er af Eichberg & Jespersen (2001) fremstillet som "grønne bølger". De grønne bølger, som Eichberg & Jespersen (2001) beskriver, er alle karakteriseret ved bevægelser tilbage til naturen. Den første grønne bølge mellem 1780 og 1820 var præget af overklassens natursværmeri, vandreture, bjergbestigning og f.eks. badeanstalter, romantiske haver og parkanlæg ved byerne.

I den anden grønne bølge mellem 1890 og 1920 opstod ungdomsbevægelser, spejdere, idræt i naturen og starten på campingkulturen som simpelt friluftsliv ved skov og strand. Det var her, at den brune hud blev et symbol på sundhed og "naturlighed". 1930'ernes friluftsbevægelse dannede bl.a. Dansk Camping Union, og campingpladser over det ganske land blev ramme for danskere, der af sundhedsmæssige eller trivselsmæssige årsager søgte ud af byerne for at være tættere på naturen. I den periode var teltet den foretrukne overnatningsmetode, men også herberger – de senere vandrerhjem – blev efterhånden udbredt.

Den tredje grønne bølge startede i 1970'erne med jogging, miljøbevægelser, økologi som fagområde og senere naturvejledere, naturskoler og stræben efter naturbevidsthed i formål indenfor uddannelse og dagtilbud. Det var i den tredje grønne bølge at miljøbevægelser som Noah og Greenpeace opstod. De nye, grønne tendenser afspejledes også inden for de frie skoler (højskole/ efterskole) med friluftslinjer, natur- og friluftsfag og friluftsliv indenfor de folkelige gymnastik- og idrætsforeninger.

I slutningen af 1980'erne indførte Skov- og Naturstyrelsen et naturoplysnings- og oplevelsesprojekt med Naturvejlederordningen. Siden 1987 er der med Naturvejlederordningen uddannet ca. 400 naturvejledere, der formidler natur- og kulturlandskabet i enten stat, regioner, kommuner eller med afsæt fra museer og undervisningssektoren. I forbindelse med de fleste af naturvejledernes arbejdssteder er der oprettet overnatningsmuligheder for både institutioner/skoler og for familier og mindre grupper.

Ligesom indenfor andre områder af friluftslivet er også overnatning blevet udviklet i mange forskellige retninger, med sigte på forskellige former for oplevelser og erfaringer. Hvor overnatningsfaciliteterne i 1920'erne var baseret på teltning, overnatning på stranden eller i bivuaker, er overnatningsfaciliteterne i dag ofte kombineret med hinanden, således at teltning eller bivuakering supplerer forskellige former for sheltere eller lukkede huse.

Grundfaciliteter ved overnatning

Ligesom ved legepladser (Hæfte nr. 2 om friluftsfaciliteter) og læringsfaciliteter (Hæfte nr. 1 om friluftsfaciliteter) står overnatningsfaciliteter sjældent alene. For at en overnatningsfacilitet bliver attraktiv, skal der knyttes en række grundfaciliteter til den. Her fremhæves otte supplerende grundfaciliteter, som kan knyttes til overnatningsfaciliteter, alt efter behov.

1. **Vand:** Der vil ofte være behov for vand ved en overnatningsfacilitet eller henvisninger til, hvor der kan hentes vand. De fleste erfarne friluftsfolk medbringer selv vand, men en udendørs vandhane kan være betydningsfuld, hvis pladserne også skal benyttes i forbindelse med familieture, institutioner eller skoler.

2. **Toilet:** Der findes en del overnatnings pladser hvor der ikke er toiletfaciliteter. Her bruges "spademetoden", hvor hver enkelt efter endt toiletbesøg graver afføringen ned i jorden. Ved pladser med ret få brugere er det en god løsning. "Spademetoden" forudsætter et ret stort opland til pladsen, og stor selvdisciplin af grupperne, der besøger stederne, for at nærområdet ikke bliver præget af toiletpapir og dårligt nedgravet afføring. Ofte vil der ligge toiletpapir i buskene omkring pladserne, fordi folk uden mange erfaringer med udendørsliv ikke rigtigt ved, hvad de skal gøre i den uvante situation. Tilsvarende ser man f.eks. også toiletpapir og affald omkring motorvejsrastepladser i Danmark og i resten af Europa.

Det er muligt at etablere et simpelt toilet (et såkaldt 'multtoilet') med et lille hus placeret over et hul som langsomt fyldes op af jord, sand eller flis. Det er vigtigt at tale med kommunens tekniske forvaltning om hygiejniske og eventuelle miljømæssige hensyn inden etablering af et multtoilet på overnatningsplad-

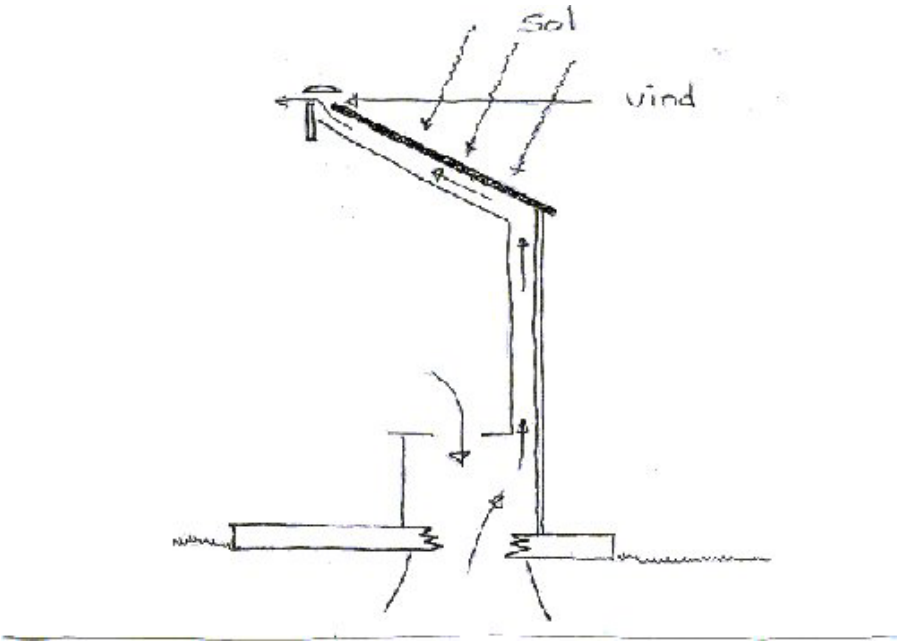

Figur 1. Solmultens princip. De mørke plader på taget skaber varme og dermed en luftstrøm, og vindfanget øverst på taget bidrager til, at trækket øges gennem et undertryk[1].

1 Tegningen er lånt her: http://www.heltude.dk/okobyg/solmult%20detaljer.htm

ser. Hvis afføring graves ned, skal det ikke graves dybere end ca. 50 cm, da formuldningen foregår i de øverste jordlag. Det er også muligt at minimere lugtgener ved at opføre en "solmult", hvor varme fra solen skaber en luftstrøm, der betyder at lugtgenerne trækkes væk fra toilettet.

3. **Bålplads:** Ved de fleste overnatningspladser er det også relevant at anlægge en bålplads eller et ildsted (Se hæfte 5 Friluftsfaciliteter – bålsteder)

4. **Håndtering af affald:** Selv om det forventes, at brugerne udviser sporløs adfærd og forlader overnatningspladsen med alt deres affald, er affald ofte et problem. Hvis der opsættes affaldsstativer eller kildesortering, vil der også være behov for vedligehold og pasning og regelmæssig tømning.

5. **Steder til ophold:** Eksempelvis borde/bænke eller træstubbe understøtter f.eks. madlavning, undervisning og socialt samvær.

6. **Bad:** Det er sjældent, at der er bademuligheder ved overnatningspladser. Det er muligt at skabe et simpelt solopvarmet bad på pladser, hvor der er adgang til vand og en vandslange.

7. **Cykelparkering:** Mange kommer til overnatningspladser på cykel.

8. **Opbevaring:** Ved nogle overnatningspladser findes aflåselige beholdere, hvor overnattende kan låse ejendele inde. Opbevaringen forudsætter, at de besøgende selv medbringer låse.

Figur 2. Simpelt multtoilet der flyttes, når hullet under toiletsædet er fyldt halvt op.

Eksempler på friluftsfaciliteter til overnatning

Teltpladser

Det fremgår af indledningen, at der har eksisteret teltpladser i Danmark i næsten 100 år. Mens campingpladser oftest er blevet store, kommercielle pladser med både mange faciliteter og fastliggende gæster, er en teltplads et mindre areal som udelukkende benyttes til "primitiv overnatning i telt" (Miljøministeriet, 2010).

I guiden for overnatning i det fri beskrives teltpladsen som *"et mindre, afgrænset areal, hvor der til overnatning af kortere varighed (typisk 2 nætter) kan opstilles max 5-8 telte ad gangen. Benyttelsen af arealerne kan finde sted mod et mindre vederlag, men må ikke være erhvervsmæssigt. Der er kun adgang for gående, cyklende, ridende og sejlende. Af faciliteter findes der kun multlokum, evt. shelters og mulighed for vand"* (De Frie fugle, 2007). Det eneste en teltplads kræver et plant areal af varierende størrelse med græs, og kan derfor anlægges de fleste steder. Der skal helst være mulighed for at få pløkke i jorden, og plads til lidt afstand mellem teltene.

Bivuakpladser

Bivuakpladser stiller samme krav som teltpladser, og her er det en fordel, at der står lidt spredte træer til at sætte bivuaker op mellem. En bivuakplads ligger ofte godt i en åben skov med spredte træer.

Figur 4. Forskellige former for bivuaker.

Det er som udgangspunkt ikke tilladt at overnatte i danske skove.

I private skove er der adgang fra kl. 6 til solnedgang på veje og stier, men overnatning er altid betinget af tilladelse fra ejeren.

I offentlige skove er der som udgangspunkt adgang hele døgnet rundt, undtagen i særligt beskyttede skove hvor der kan være "nattefred". Adgangen betyder dog ikke, at man bare kan overnatte. Det kan man kun i skove med fri overnatning (se boks 2)

På "primitive overnatningspladser" er det tilladt at sove, når man når frem, f.eks. ved nationale cykel- eller vandreruter. Mange steder er det muligt at booke overnatningspladsen på forhånd, nogle steder stilles der endda krav om 'bookning'. Undersøg hvilke krav om brug af/overnatning på den plads du/I ønsker at benytte inden jeres tur.

Naturbeskyttelsesloven kan findes via www.retsinformation.dk.

Boks 1. Fakta om adgang til overnatning – Naturbeskyttelsesloven.

Mange grupper kombinerer overnatning i bivuak under presenninger med overnatning i sheltere og telte.

Shelterpladser

Shelter er udviklet fra en "nordisk prototype" i rundtømmer og med knæktag til en stor variation i dag. Her fremhæves forskellige bygningsformers muligheder og begrænsninger. Bygningen af sheltere i Danmark er foregået gennem 20-25 år, og byggestil og materialer er udviklet gennem perioden og vil til stadighed udvikles.

Åbent eller lukket rum

Shelteret har vundet stor udbredelse som overnatningsfacilitet for friluftslivet, og der er i dag etableret et stort antal sheltere i hele landet. Shelterne har i dag fået både lokale moderne- og eksperimenterende udformninger med det fællestræk, at der er tale om en lille ret åben bygning, hvor det er muligt at tage ophold eller overnatte. Der er variation i byggestil, design og materialevalg blandt shelterne. Shelteret minder i konstruktion om nogle former for bivuaker. Bivuakkerne er dog betydeligt mere fleksible, idet der ændres fra dag til dag efter vindretning og vejr. I shelteret er der ly og læ, og man er stadig i kontakt med vind og vejr, og hører og ser livet i naturen omkring shelteret. I teltet og hytten lukkes "døren", mens shelteret og bivuaken skaber en kontakt med omgivelserne. Den åbne konstruktion kan på den måde give helt særlige oplevelseskvaliteter.

Beskyttelse mod vind og vejr

Et shelter skal give den nødvendige beskyttelse mod regn og blæst, og må

Figur 5. Forskellige former for sheltere med diverse tagkonstruktioner.

Figur 6. Shelter med sadeltag.

konstrueres, så det yder tilstrækkelig beskyttelse i forhold til de lokale forhold. Et shelter med en lille åbning giver generelt en god beskyttelse mod vind og vejr, men reducerer samtidig lysindfald, udsyn og kontakten til omgivelserne. Shelteret må derfor konstrueres i en balance mellem behovet for beskyttelse mod klimaet og ønsket om nærhed og kontakt til naturomgivelserne. Det er placeringen og de lokale forhold, der afgør, hvor lukket shelteret skal være, for at det giver tilstrækkelig beskyttelse mod klimaet.

Ved kystnære områder og på åbne heder skal åbningen af shelteret vende væk fra den fremherskende vindretning. I skoven er der ofte meget læ. Her bliver de væsentligste overvejelser, hvordan der kan komme lys og luft til shelterpladsen.

Udhæng og tagkonstruktion

På de traditionelle små sheltere anvendes primært to forskellige tagkonstruktioner: ret tag eller sadeltag. Der er fordele og ulemper ved begge løsninger. På figur 5 er der vist en række eksempler på shelters med forskellige tagkonstruktioner.

Det rette tag giver god udsigt og godt lysindfald i shelteret, men det giver samtidig mindre læ og kræver et betydeligt udhæng for at undgå, at det regner ind. Hvis udhænget er for lille eller vinklen for høj, vil slagregn nå ind i shelteret. En fordel ved ret tag er, at al tagvandet ledes bagud og væk, så pladsen foran shelteret holdes tør.

Et sadeltag er et tag med tagryg (knæk på taget). Med sadeltaget kan der opretholdes god siddehøjde i shelteret samtidig med, at det er godt beskyttet mod regn og vind. Sadeltaget giver mindre lys og et mere huleagtigt præg.

Figur 7. "Rillestenen". Shelter udformet som gravhøj.

Figur 8. Betonshelter i Syddjurs Kommune inspireret af et sneglehus. Foto: Brinkhav-kajak.blogspot.

Høj eller lavt
Skal shelteret primært anvendes til overnatning, kan man med fordel lave en konstruktion med lav højde mellem gulv og loft, da det giver bedst beskyttelse mod vind og vejr, samtidig holder konstruktionen bedre på varmen. Skal shelteret også bruges til dagsophold, skal det konstrueres, så der er siddehøjde i en del af shelteret. Hvis shelteret er en del af en læringsfacilitet beregnet til gruppearbejde, vil det være en fordel med så stor højde, at 4-5 personer kan sidde derinde sammen.

Det lokalt forankrede design og i dialog med omgivelserne.
Flere steder i landet er der bygget sheltere, der er særligt integrerede i den lokale natur og kultur. Den lokale integration skaber variation og unikke faciliteter, der gør det spændende at besøge nye steder.

Når der anlægges en facilitet i et naturområde, påvirkes områdets karakter, og facilitetens integration i, eller dialog med omgivelserne får betydning for områdets oplevelsesmæssige kvaliteter. Det bør derfor overvejes i hvilken grad faciliteten med referencer til den omgivende natur skal falde i med naturen, eller om designet af shelteret gerne må skille sig ud og fremstå skulpturelt som en kommentar til den omgivende natur.

Se desuden om overordnede karakterer, som kan rammesætte placering af faciliteter i hæfte 1 – Friluftsfaciliteter – læring.

Figur 7, 8 og 9 illustrerer en række shelters som på hver sin måde er i dialog med omgivelserne – enten som integreret del af naturen eller som i sit design skiller sig ud fra den omgivende natur.

Kulturel integration
Med afsæt i lokale kulturelementer kan en overnatningsfacilitet indgå i fortællingen om et bestemt sted, en kultur og en historie. Overnatningsfaciliteten kan med et særligt lokalt design være med til at udtrykke en lokal identitet og formidle en bestemt historie og lokal atmosfære.

Neden for er der vist en række billeder, der illustrerer den store variation indenfor 'designet' af sheltere.
Figur 10 viser et shelter ved Vang Granitbrud på den nordvestlige del af Bornholm. Efter endt granitbrydning i 1996 mistede granitbruddet sin oprindelige funktion. Med støtte fra Realdania og Mulighedernes land har det været muligt at etablere denne shelter, og forvandle hele granitbruddet til et oplevelsescenter for natur og friluftsliv. Her findes både mountainbikeruter, klatrevæg og en del overnatningspladser.

Figur 9. Betonshelter ved Skovsnogen Artspace et udendørs galleri ved Kibæk i den sydligste del af Herning Kommune. Skovsnogen er en del af Friluftsrådets Naturrums projekt, der har til formål at skabe anderledes fysiske rammer for ophold, aktivitet og formidling i naturskønne områder.

Figur 10. Shelter ved Vang Granitbrud på Bornholm. Bemærk den lille luge bagerst i shelteret på billedet til højre. Den kan åbnes, og man kan sætte sin bagage ind ad bagvejen.

Figur 11. I Ringkøbing-Skjern Kommune er der store muligheder for et rigt friluftsliv. Til dem, der ønsker mere end en enkelt eftermiddag, er der mulighed for at overnatte i det fri på en af områdets mange lejrpladser (fra folder om området).

Figur 12. Sheltere konstrueret som stakkede bundgarnspæle ved Stadil Havn i Vestjylland.

Figur 11 viser sheltere der er udformet som gamle fiskehytter i Ringkøbing-Skjern Kommune.

Overnatningshuse – det lukkede rum.

Det lukkede rum giver maksimal beskyttelse mod klimaet, men det lukker også naturen ude. I kombination med en brændeovn giver det lukkede rum gode muligheder for også at benytte faciliteten i vinterperioden.

Der findes i dag en del bjælkehytter, skurvogne, blokhuse, historiske rekonstruktioner og fx efterligninger af samiske "kåter", der alle er lukkede. De lukkede huse er ofte meget mørke og tunge bygninger. Det er muligt at lave stemningsfyldte overnatninger i bjælkehuse af kulturhistorisk tilsnit.

Det store shelter

De store sheltere er bygget til at kunne rumme store grupper, f.eks. en hel skoleklasse. Shelteret er ofte konstrueret, så det i tillæg til et stort antal

Figur 13. Sheltere konstrueret på baggrund af overnatningshuse til fritgående svin.

Figur 14. Billederne viser overnatningshuse – dels vikingehus ved Naturlegepladsen Eghjorten, dels overnatningshus nær Glenten Motionsplads, begge ved Hillerød.

sovepladser også udgør et fælles opholdsrum. Det store shelter er derfor et socialt rum, og det bør overvejes, hvordan konstruktionen understøtter et godt socialt samvær. Shelteret kan være mere eller mindre åbent, hvilket har betydning for, i hvilken grad opmærksomheden rettes mod omgivelserne og kontakten til naturen, eller om fokus er på gruppen og det sociale fællesskab. Er shelteret konstrueret med en lille åbning, danner shelteret et intimt og huleagtigt rum, der egner sig godt til hygge og historiefortælling. Et mere åbent shelter giver luft og plads til støre armbevægelser og mulighed for mere perifer deltagelse i det sociale fællesskab.

Det store shelter fungerer ofte som bålhus, hvilket har fordele og ulemper. Se mere i hæfte nr. 5 – bålsteder. Alternativ til det store gruppeshelter er en samling af små sheltere med fælles bålplads eller bålhus, hvilket giver flere muligheder for at arbejde med både store og små sociale fælleskaber.

Gruppefaciliteten bør altså konstrueres med opmærksomhed på målgruppens behov for det lukkede intime sociale rum eller det mere åbne miljø med mulighed for individuel frihed og perifer deltagelse.

Figur 15. Gruppefacilitet med sheltere omkring et bålhus ved Skovskolen i Nødebo.

Figur 16. Forskellige eksempler på storsheltere eller sheltergrupper, der kan rumme en stor mængde mennesker.

Køjekredsen

Køjekredsen er en særlig overnatningsfacilitet, hvor overnatningen foregår i hængekøjer. Idéen med at sove i hængekøje stammer fra Sydamerika, hvor hængekøjen især har været populær, fordi den i et varmt klima er en luftig og ventileret måde at tilbringe natten på. På vores breddegrader er det nødvendigt at fore hængekøjen med liggeunderlag eller lignende for at holde kulden på afstand, men det er en sjov og meget alternativ måde at tilbringe natten i det fri.

Hængekøjeovernatning har også inspireret træklatrere til at lave overnatninger i høje træer. Her fungerer hængekøjerne som sovested med en overdækning af en presenning i tilfælde af regn. Selv om det tager lang tid at etablere en sikret hængekøjeovernatning, indgår det ind imellem i kurser i træklatring.

Figur 17. Eksempel på en køjekreds ved Slette, Ved Silkeborg,, hvor ca. 25 personer kan sove i hængekøjer under tag.

Figur 18. Overnatning i hængekøje i et træ. Her kan grupper af erfarne klatrere sove i samme træ.

Boks 2: Fri overnatning i danske statsskove

Det er i dag muligt at overnatte i mange forskellige statsskove uden at søge om tilladelse først. Et forsøg fra 2004 med at indføre fri teltning i nogle få skove betyder, at det i dag er muligt at overnatte frit i hele landet i 145 statsskove.

Der er mange flere muligheder for at slå sit telt op og overnatte i den fri natur. Miljøministeren har øget antallet af skove med fri teltning fra 87 i september 2010 til nu omkring 150 skove (2014). Ordningen gælder kun Naturstyrelsens arealer og ikke i private skove.

Få regler

Reglerne for fri teltning er ganske enkle: Man må have 1 overnatning samme sted med højst 2 telte ad gangen og højest 3-personers telte.

Det er gratis, og man behøver ikke at spørge om tilladelse først. Teltet skal være uden for synsvidde fra bygninger, campingpladser og bilveje. Brug af feltkøkken må kun ske, hvis man bruger stormkøkken som eks. Trangia. Åben ild er kun tilladt på bålpladser, som er indrettet i nogle af skovene. Efter endt brug skal man - som enhver skovgæst - naturligvis rydde op efter sig og tage sit affald med.

Ved udvælgelsen af statsskove med fri teltning har Naturstyrelsen lagt vægt på, at belastningen af dyr og planter bliver så lille som mulig.

Hvis du er usikker på, hvor du må telte og grænserne for teltningen, så kontakt Naturstyrelsens lokale enhed. Se mere om reglerne for friteltning og Naturstyrelsen på www.naturstyrelsen.dk/naturoplevelser

Sheltere ved kysten

Pga. kystbyggelinjen[1] kan det være problematisk at få lov til at lægge sheltere tæt ved kysten. Problemet er blevet løst fantasifuldt gennem forskellige konstruktioner, se figur 8.

Et eksempel fra Friluftsrådets Naturrum projekt ligger ved Præstø Fjord. Her er der etableret fire bådshelterpladser. Bådshelterne er lavet ved at vende nogle både på hovedet, skære en åbning og lægge et gulv, se figur 9. Figur 19 viser også en betonbåd, som fungerer som shelter. Eksemplerne er et forsøg på at lave faciliteter, der ikke er i konflikt med kystbyggelinjen.

[1]Kystbyggelinjen sikrer at de nærmeste omgivelser ved kysterne, og skal friholdes for bebyggelse eller andre væsentlige landskabelige indgreb. Denne og flere beskyttelseslinjer er sikret/beskrevet i Naturbeskyttelsesloven.

Figur 19. Billedet til venstre: Betonbåd i Præstø Fjord. Her kan man overnatte i båden. Billedet til højre viser en omvendt båd med gulv, så den fungerer som shelter.

Sheltere i træer

I de seneste år er der også blevet bygget overnatningssteder i træer. De er dog ofte enten forbeholdt klatrere eller en del af et kommercielt ophold. I Stockholm findes f.eks. det første hotel i en trætop (Hotel Flagspet), og også kursussteder eksperimenterer med faciliteten. Det skal fremhæves, at der endnu ikke er præcise regler for udformning og sikkerhed af disse faciliteter.

Bålpladser og ildsteder ved overnatning

De fleste overnatningsfaciliteter har en bålplads tilknyttet til madlavning, bålhygge og som varmekilde. Bålpladsen kan placeres i shelteret, så det fungerer som bålhytte, eller den kan placeres som selvstændig bålplads eller bålhytte i nærheden af shelteret.

Integreret bålhus og shelter

En bålplads i shelteret kan være hyggelig og give mulighed for at tænde bål i regnvejr, men et bål i shelteret giver som regel også en del generende røg. De fleste sheltere, der har integreret bålsted, har et skorstenshul i tagkonstruktionen over bålstedet for at lede røgen væk, men i den halvåbne bygning vil der ofte være så meget turbulens i luftmasserne, at røgen fra bålstedet ikke stiger til vejrs, men i stedet bliver hængende i rummet. Det bør derfor overvejes, om bålsted og sovepladser i stedet bør være adskilt.

Selvstændig bålplads

Det er tillokkende at placere en bålplads umiddelbart foran et shelter, så man kan nyde lyset og varmen fra bålet, mens man befinder sig i shelteret. Det er dog sjældent en god løsning. Dels giver bålet røggener i shelteret, dels bliver afstanden til bålet af sikkerhedsmæssige grunde nødt til at være så stor, at strålevarmen fra bålet ikke rækker hen til shelteret. Det er derfor en god ide at betragte shelteret og bålpladsen som adskilte og selvstændige faciliteter. (Se også hæfte 5 Friluftsfaciliteter – bålsteder)

En selvstændig bålplads giver de bedste muligheder for at indrette bålpladsen

Figur 20. Trætopshus fra Kaløvig kursuscenter.

Figur 21. Trætophus ved Skovskolen i Nødebo.

Figur 22. Eksempler på storsheltere med bålpladser eller grill steder.

med siddepladser, der har en passende afstand til bålet, og som giver god mulighed for at kunne flytte sig i forhold til røgen.

Regler for bålsteder og åben ild i bygninger

Regler vedrørende etablering af bålpladser i det fri bestemmes af beredskabsstyrelsen og omtales i *Bekendtgørelse om brandværnsforanstaltninger ved afbrænding af halm, kvas, haveaffald og bål m.v.*[2] Ved bygning af overnatningsfacilitet og opholdsrum med integreret bålplads er det den pågældende kommune, der, med afsæt i bygningsreglementet, skal godkende faciliteten.

[2] Se nærmere på www.retsinformation.dk

Figur 23. Eksempler på bålpladser med passende afstand til sheltere.

Boks 3: Primitive overnatningspladser

"De frie fugle" har i mange år udgivet en bog, der præsenterer primitive overnatningspladser i hele landet. Bogen kan bestilles via Friluftsrådets hjemmeside, www.friluftsraadet.dk/overnatningidetfri. I bogen er samlet både private og offentlige pladser.

Det drejer sig f.eks. om:

- Pladser ved landmænd
- Pladser hos private
- Kommunale og regionale pladser i forbindelse med cykel- og vandreruter
- Naturstyrelsens skovpladser
- Mange pladser er gratis at bruge, og private pladser koster max 25 kr. pr. nat.

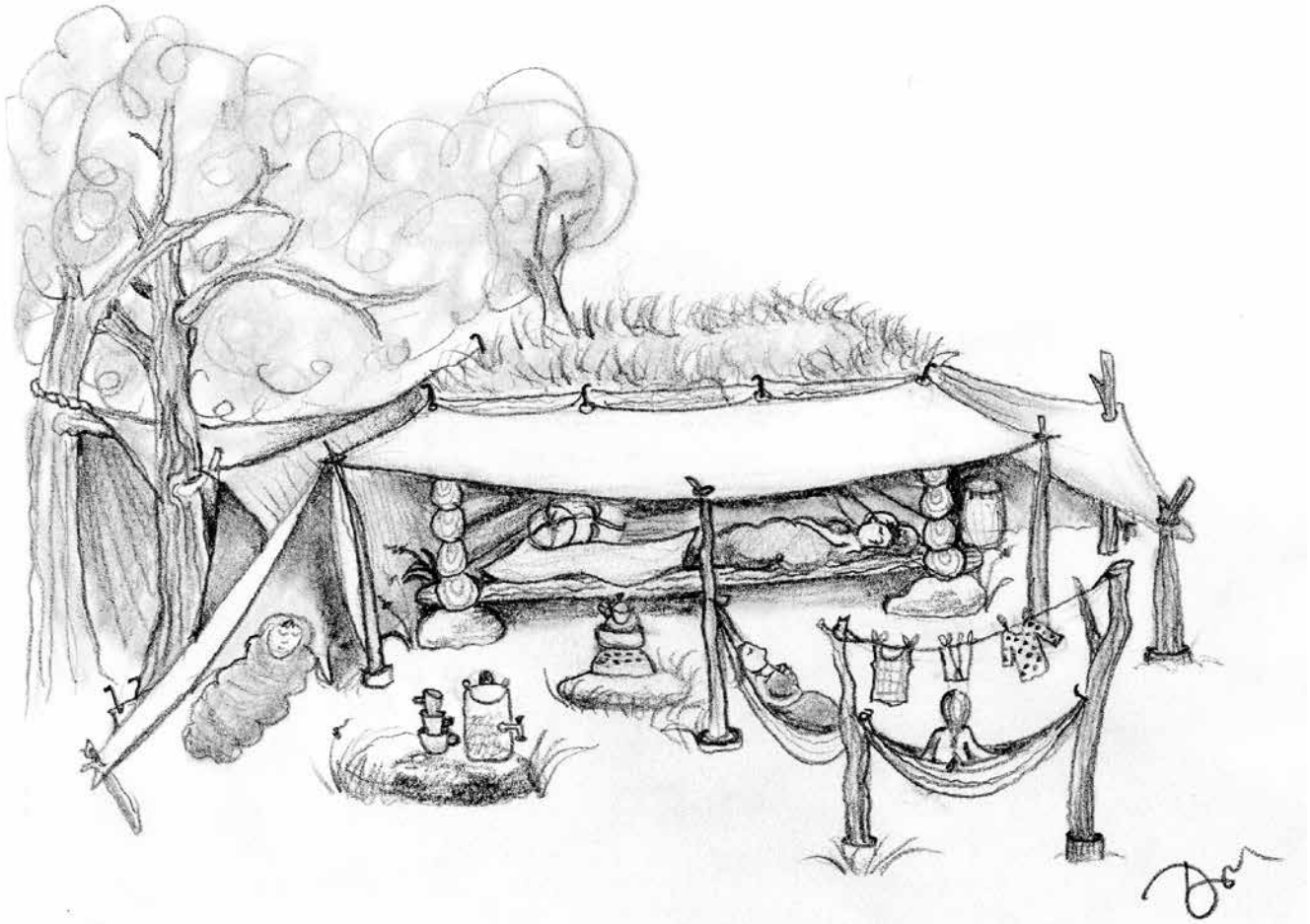

Praktiske overvejelser

Skemaet viser i venstre kolonne de typer overnatningsfaciliteter, der er præsenteret i hæftet. For hver type kan en række grundfaciliteter overvejes. De ses i den øverste række. Skemaet er tænkt som en opsummering og hjælp til de praktiske overvejelser ved etablering af en overnatningsfacilitet. Det er naturligvis ikke relevant med alle typer grundfaciliteter i et hvert tilfælde. Den fri overnatning i en statsskov er en overnatningsform, hvor der ikke er knyttet nogen form for grundfacilitet til. Den lille gruppe, der skal overnatte, kommer til skoven med alt, hvad de skal bruge, og forlader stedet dagen efter med alle de efterladenskaber, der ikke er blevet gravet ned.

Fri overnatning, bivuak pladser, et hus i træer eller overnatning i hængekøje i trækronerne henvender sig til mindre grupper med specielle færdigheder, der vælger at inddrage friluftslivet i deres fritid. Ved disse former for overnatning er der mulighed for stor kontakt med den omgivende natur og bevidsthed om, hvordan mennesket påvirker omgivelserne.

Overnatningsformer som køjekredse, storsheltere, overnatningshuse og pladser med sheltere grupperet omkring et bålhus eller et ildsted egner sig godt til oplevelser af fællesskab, og de kan rumme mange mennesker. For at området ikke bliver nedslidt eller påvirket af mange menneskers efterladenskaber,vil der være behov for flere grundfaciliteter.

Placering af gruppefaciliteter diskuteres nærmere i hæfte nr. 1 – Friluftsfaciliteter – læring.

	Vand	Toilet	Bålplads	Håndtering af affald	Steder til at sidde på og ved	Bad	Cykelparkering	Opbevaring af grej
Teltpladser								
Bivuak pladser								
Shelterpladser								
Overnatningshuse								
Den store shelter								
Køjekredsen								
Sheltere i træer								
Sheltere ved kysten								

Litteratur

Bentsen, P., S. Andkjær, & N. Ejbye-Ernst. 2009
Friluftsliv: Natur, samfund og pædagogik. Munksgaard, København.

Eichberg, H. & E. Jespersen. 2001
De grønne bølger – Træk af natur- og friluftslivets historie. DGI, Vingsted.

Miljøministeriet. 2010
Bekendtgørelse om tilladelse til udlejning af arealer til campering og om indretning og benyttelse af campingpladser. Bekendtgørelse nr. 844 af 30/06/2010. Miljøministeriet, København.

De Frie Fugle. 2007
Lav en teltplads. En guide til teltpladsholdere. De Frie Fugle, Frederiksberg.

SKOVSKOLEN
KØBENHAVNS UNIVERSITET

NØDEBOVEJ 77A
3480 FREDENSBORG
TLF +45 35 33 15 00
IGN@IGN.KU.DK
WWW.IGN.KU.DK